

El traductor literari a l'era digital

par Teresa Iribarren i Donadeu

Des de fa segles el traductor no només ha estat el mediador per excel·lència entre diferents sistemes literaris, sinó que també ha contribuït a establir llaços de diversa índole entre comunitats amb parles distintes. Més enllà de traslladar obres d'una llengua a una altra, molts traductors —sovint també autors amb creació pròpia— s'han consagrat a dur a terme una tasca de divulgació cultural entre pobles més o menys allunyats geogràficament, o fins i tot que cohabitaven en un mateix territori, a fi de desvetllar un interès (idealment) mutu i, al capdavall, de propiciar una major entesa quan no es parla el mateix idioma ni es comparteixen uns mateixos imaginaris.

D'ençà de la invenció de l'escriptura, les fórmules i els canals que ha utilitzat el traductor literari han estat múltiples i han anat variant al llarg dels temps. En el segle passat, la ràdio i la televisió van dotar el traductor de noves tribunes —massa ocasionals, ai las!— per vehicular el seu discurs de divulgació intercultural. Tanmateix, aquest discurs va continuar reposant, principalment, sobre la materialitat de la lletra impresa: pròlegs d'obres traduïdes, assaigs i manuals sobre textos, autors o cultures forans, llibres de viatges, conferències que de vegades es publicaven, articles i ressenyes a la premsa, entrevistes als mitjans escrits, articles d'enciclopèdia i estudis acadèmics.

Avui, però, el tomb que està experimentant el món de la cultura escrita de resultes de la migració massiva cap a la immaterialitat digital i de l'ús generalitzat d'Internet, fa que el paradigma de la mediació cultural que ha desenrotllat el traductor fins fa pocs anys s'estigui desplaçant amb força celeritat. La revolució tecnològica ha canviat profundament alguns aspectes de l'ofici, per bé que d'altres s'han mantingut pràcticament intactes. A hores d'ara és prou sabut que els diccionaris, thesaurus, eines de traducció automàtica i corpus textuais en línia han afavorit enormement la tasca del traductor literari. Només els més apocalíptics no reconeixen els avantatges de tenir accés a la tecnologia lingüística i als fons literaris tant escrits com orals disponibles a la Xarxa.

Ara bé, tinc la impressió que, per contra, no s'ha posat prou en relleu fins a quin punt els nous mitjans que brinda Internet estan transformant en gran mesura una de les facetes del traductor: la de mediador entre cultures. Una simple exploració per la Xarxa demostra que cada vegada més traductors s'instal·len en els escenaris tan engrescadors com incerts que obren les aplicacions del web 2.0 i les noves modalitats de lectura compartida que possibiliten alguns formats de llibres digitals i dispositius electrònics, així com també els clubs de lectors.

En efecte, Internet i la nova enginyeria de lectura permeten que el traductor, en tant que lector privilegiat, desenrotlli una tasca de mediació cultural d'una manera extraordinàriament veloç, directa i autònoma, sense intermediaris ni cost econòmic. Ara ho té més fàcil que mai per arribar al

lector de les geografies més remotes i establir-hi una major complicitat. És més, fins i tot un bon ús de les aplicacions web 2.0 pot reforçar la seva capacitat prescriptiva i minimitzar el greuge que tradicionalment ha patit el traductor dins del sistema literari: la seva poca visibilitat.

Els més optimistes poden pensar que, en darrera instància, aquesta reformulació del mediador, que hauria d'estar presidida per la responsabilitat ètica i el sentit crític, pot contribuir a envigorir el sistema literari global i a afavorir les anhelades dinàmiques de major equitat cultural. No es pot perdre de vista que els traductors també poden prendre iniciatives pròpies i autoeditar llibre digitals, cosa que pot alterar l'*statu quo* de l'actual mercat global. Ara tenen bona part del patrimoni literari de molts països a pocs clics de distància i amb moltes obres lliures de drets... ¿Heu pensat fins a quin punt pot canviar la República de les Lletres si un traductor a l'anglès, a l'àrab o al xinès autoedita i comercialitza en una plataforma de venda transnacional un magnífic poemari eròtic japonès del segle XIX o una novel·la sobre una dona emancipada i d'idees transgressores que és prohibida en diversos països per raons d'ordre polític o religiós? ¿O, si enlloc de comercialitzar aquestes obres traduïdes, les ofereix gratuïtament a través d'un senzill bloc perquè puguin arribar a milions de persones del món que si bé tenen accés a Internet, no posseeixen targeta de crèdit? Veurem...

En tot cas, els blocs, la Viquipèdia, Facebook, Tuenti, Twitter, YouTube, Pictrest i, en un terreny més pròpiament acadèmic, iTunes Universitat, són algunes de les moltes eines amb què compta avui el traductor literari per construir i difondre el seu discurs de mediador i enfortir el seu paper com a prescriptor. Esbosso tot seguit un catàleg d'exemples a títol purament il·lustratiu, personificat en una traductora imaginada i ideal, amb l'ànim de demostrar l'espessa malla de relacions no només interculturals, sinó també interpersonals, que pot arribar a teixir a la Xarxa un traductor. Com que hem dit que és ideal, imaginem-nos-la amb totes les virtuts possibles: activa, perseverant, empàtica, amb mires interdisciplinàries (establir complicitat amb professionals de múltiples àmbits pot ser molt productiu) i capaç de treballar col·laborativament. I, és clar, que tingui temps. O que sigui capaç d'esgarrapar hores mentre va amb metro d'una punta a l'altra de la ciutat amb un telèfon intel·ligent o una tauleta electrònica a les mans. Una traductora que, més enllà de voler ser fidel a la qualitat de l'original, desitgi que els lectors comparteixin amb ella l'experiència intel·lectualment tan enriquidora que és endinsar-se en una altra cultura a través d'una obra literària o d'un escriptor. (La nostra audaç traductora, que encara que sigui ideal també ha de pagar hipoteca, sap que tota aquesta tasca li pot reportar un rendiment personal: promocionar la seva pròpia feina com a traductora pot donar continuïtat a la seva activitat laboral. Dissenyar el seu propi model d'economia domèstica és important. Molt important.)

Especulem sobre com ha de ser la tasca medidora d'aquesta nostra traductora ideal. D'entrada, ha de saber casar la seva capacitat de construir nous coneixements amb les seves competències digitals, i de comunicar-los via aplicacions web 2.0 d'una manera creativa. Així doncs, ha de tenir una notable expertesa en el que s'ha convingut a denominar noves alfabetitzacions (*new literacies*) i, és clar, saber gestionar bé les relacions intersubjectives emergents a Internet. Tot plegat li permetrà arribar a un lector que cada vegada es comporta més diferent, perquè sol llegir instal·lat en l'entorn virtual i que, si disposa d'una pantalla tàctil, desenrotlla tota una nova experiència interactiva amb els capcirons dels dits.

D'una banda, en un bloc, si cal bilingüe o multilingüe (pot incorporar el servei de traducció automàtica), la nostra traductora escriu periòdicament sobre els autors o autores que ha traduït, i sobre la cultura a la qual pertanyen. Hi explica les converses que hi ha mantingut per parlar de les seves obres, i així poder afinar més la seva versió. D'altra banda, elabora cada mes un parell d'articles a la Viquipèdia en la llengua d'acollida en què es dona a conèixer una escriptora o una obra, i en subratlla la rellevància cultural i vàlua literària, si s'escau. Quan descobreix un nou article sobre algun altre escriptor el llegeix i, si detecta algun error o pot complementar alguna informació,

edita l'entrada i introdueix els canvis pertinents.

A Facebook, on entra cada dia poc més d'un quart d'hora després d'esmorzar i llegir els diaris digitals (si troba una notícia interessant sobre literatura la piula), estableix una xarxa de complicitats a l'entorn d'un dramaturg, d'un festival poètic, d'una casa d'escriptor o una ruta literària. Contacta amb traductors i traductores d'altres sistemes literaris que han traduït la mateixa obra dramàtica que ella a d'altres llengües, i comenten problemes d'encaix rítmic o de censura política al país d'origen; tot plegat, en un fòrum públic en el qual lectors i lectores en diverses llengües pregunten sobre el sentit d'una escena o les diferències significatives entre la traducció del títol en distints idiomes. A través del Facebook ha trobat professionals d'altres llengües amb unes mateixes afinitats: n'ha engrescat uns quants per elaborar de manera col·laborativa una aplicació d'una antologia de textos africans traduïts a més d'una dotzena de llengües (una cosa similar a l'aplicació de poesia en català per a iPad *Unlimited Sobressada*). Com que la nostra traductora té mireres interdisciplinàries, ha aconseguit també que s'aventurin en el projecte col·laboratiu enginyers informàtics i un parell de col·legues hàbils amb la càmera, una il·lustradora i una actriu amiga, que són els que fan possible la materialització d'aquesta obra digital multilingüe i multimèdia (tot lligat via Facebook). Els diners s'han aconseguit via *crowdfunding*.

Mentre s'espera a l'estació de ferrocarril sol entrar al compte de Twitter. En els moments de trànsit aprofita per informar amb molta puntualitat d'actes que se celebren a propòsit d'una efemèride o una fira del llibre. De tant en tant genera expectació mediàtica a l'entorn d'un nou disc de cançons inspirades en poemes o l'aparició d'una col·lecció de novel·la històrica. Aprofita per llegir les piulades de molts traductors, escriptors i editorials; així està al corrent de les novetats, i si algú ha identificat un nou valor narratiu. De seguida pot saber si a l'altra punta de món ja s'ha fallat un premi literari: sembla que el pot obtenir l'autora que ella mateixa va traduir fa un parell d'anys. Si fos el cas, ho piularia de seguida i ho faria saber a través del Facebook. I, és clar, ho consignaria a l'article de Viquipèdia immediatament. També troba molt divertit suggerir solucions lingüístiques tant a col·legues com a complets desconeguts que formulen dubtes de traducció al Twitter; de vegades l'exercici coral lúdic és altament alligador; d'altres, pura broma. Però res no genera tanta complicitat ni sentit de grup com riure plegats. A més, dona visibilitat al traductor.

A YouTube penja filmacions de poemes que ella mateixa ha traduït i que recita l'amiga actriu; tot s'escenifica a l'entorn del sofà de casa. De la gravació se'n cuida el seu fill gran, que tot i que no té una càmera massa sofisticada, domina l'edició audiovisual. La nostra traductora les titula de manera que, quan l'usuari faci una cerca amb el nom de l'autor o el títol de l'obra, apareguin a prop de filmacions del mateix autor, sigui en la llengua que sigui.

A Pictrest penja fotografies de les portades de les seves pròpies traduccions, convida els lectors a dir-hi la seva, i hi estableix conversa. També ho fa amb moltes altres obres literàries, tant en versió original com en traducció a d'altres idiomes. Hi penja filmacions de YouTube o Vimeo de diversos tràilers d'adaptacions cinematogràfiques realitzades a partir de textos de la cultura d'origen, en què comenta les diferències entre l'obra original i la versió per a la pantalla. Després de cada viatge, penja fotografies de la casa de l'escriptor, del cafè on escrivia o la biblioteca on treballava, i que la nostra traductor haurà visitat: tenen la seva plasmació literària en el recull poètic que vol traduir l'any vinent, un cop hagi aconseguit convèncer algun editor. És clar, sap perfectament que si aconsegueix tenir força comentaris sobre aquestes imatges, serà més fàcil trobar algú que s'aventuri a publicar un poeta ben poc conegut, però francament bo.

Les conferències que ha fet en diversos congressos i institucions acadèmiques estan disseminades en diferents comptes d'iTunes d'Universitats de diferents països, i també al YouTube. En té en quatre llengües diferents. En tot cas, els interessats en els autors sobre els quals ha dictat lliçons poden escoltar-les i visualitzar-les en múltiples dispositius mentre ells també, al seu torn, van amb

tren o són en un cafè passant la tarda. Poden ser igualment utilitzades tant a les aules presencials com virtuals i convertir-se, així, en material docent. A més, tal com succeïa al segle passat, aquestes conferències en alguns casos són transcrites i editades: la nostra traductora ho fa en llicència *creative commons* a fi que estiguin disponibles a Internet en obert per a tothom, sense que calgui pagar drets d'autor ni de traductor (un nombre creixent d'universitats disposen cada vegada de més materials acadèmics en obert, seguint la traça de les universitats dels Estats Units). Només els més miops no saben veure els beneficis educatius que tot plegat reporta.

Atès que la nostra traductora és una lectora, pot desplegar el seu discurs de mediador en els clubs de lectura que darrerament tant han proliferat a la Xarxa i que constitueixen tot un fenomen (interessantíssim des del punt de vista de l'estètica de la recepció, val a dir-ho). Així mateix, pot convertir-se en una lectora activa en els espais de lectura compartida de què disposen alguns formats digitals. Si, a més, treballa en l'àmbit de la literatura juvenil, això és, que tradueix per a nadius digitals, té molt camp per córrer en el marc de l'espectacular fenomen dels *fan fiction*. Això li permetrà detectar quins són els gustos d'aquests lectors i prioritzar unes traduccions o unes altres: sap molt bé que a la Xarxa els lectors, que generen i col·loquen etiquetes o mots clau, esdevenen prescriptors. De la inversió de la lògica editorial se'n pot treure bon partit (reconeguem-ho: els èxits juvenils ajuden a pagar la hipoteca; els poemaris japonesos del segle XIX, per molt eròtics que siguin, no gaire).

En tot cas, la maquinària tan ben engreixada de l'avenç tecnològic fa que les possibilitats a l'entorn de la creació literària s'ampliïn cada dia; el llibre enriquit n'és el paradigma. Una aplicació, un llibre en format epub3, o un pdf que incorpori ja material multimèdia, pot incloure un arxiu de vídeo o àudio en què el lector vegi i/o escolti la traductora (o l'amiga actriu, de nou) llegint un breu fragment de prosa, explicant alguns dels múltiples sentits que té una paraula en la llengua d'origen, o narrant la biografia no autoritzada de l'autor. També pot comentar el manuscrit i la correspondència que es creuaren l'autor i l'editora, que l'aplicació també conté digitalitzada, un material textual que il·lumina molts aspectes de l'obra literària. Sigui com sigui, només té sentit que la traductora hi intervingui d'una manera activa —més enllà de proveir la seva traducció— si pot aportar valor a aquest llibre enriquit de manera coherent, i converteix la lectura en una experiència intel·lectual, sensitiva i estètica encara més gratificant.

No cal desgranar més exemples per demostrar que, quant al nou potencial de mediació cultural, el capgirell és impressionant. El temps dirà si la nostra traductora serà capaç d'orquestrar bé la seva funció de medidora cultural 2.0. Però, a més, quina certesa tenim que moltes d'aquestes iniciatives no acabaran sent foc d'encenalls? O, tot al contrari, que es consolidarà el poder prescriptiu del bloc o el Pictarest? Com podran blindar-se contra la intoxicació i la frivolitat totes aquestes fórmules de comunicació interactiva i mantenir la seva eficàcia? Un traductor enfeinat contractarà un *community manager*? O acabarà triant només dos o tres canals 2.0? Fa de mal dir...

En tot cas, el que és fonamental és que l'escriure no li faci perdre el llegir. Perquè, per damunt de tot, la nostra traductora ha de continuar sent una excel·lent intèrpret, capaç de fer-nos sentir en la nostra llengua tot l'univers de sentits, emocions i gaudi estètic que enclou l'original.